

Sarmatlar

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar,Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Sarmatlar SARMATLAR

Sarmatlar gyrgyz sähralarynda orta çykan skif-sak konfederasiýasynyň bir agzasy hökmünde skifler bilen 400 ýyllap ýaranlykda bolupdyr.

Professor Mirfatyh Zakiýew miladynyň birinji asyryna degişli taryhy çeşmelerde Skifiýanyň Sarmatiýa, bu ýurtda ýasaýan skif (sak) kowumlarynyňam sarmatlar diýip atlandyrylyp başlandygyny aýdýar.

B.e.öñ 500-nji ýllarda ýaşan Gerodotyň döwründe "Sauromat" diýlip ýatlanýan we olaryň arasynda türki dilli kowumlar bolan roxalans (roks-alanlar=uraksi alan=ekerançy alan), alanlar, siraklar (sary+tak alan), aorlar (awarlar), ýazular (ýazyrlar, oguzlar) we meotlar bolandygyny, gündogar sarmatlarynyň bolsa Orta Aziýa döwletleri bilen, aýratynam Türküstandaky subar we ases taýpalarynyň emele getiren horezmlilileri bilen (Huarases/Horasmians) ýakyn gatnaşykda bolandygyny hem sözüne goşýar.

M.Zakiýew skif we sarmatlaryň garym-gatym dilli (türki we arian dilleri) bolandygyny, şeýle-de bolsa olaryň aglabasynyň türki dilli taýpaldygyny, sarmat adynyň hem "sary" sözünden gelip çykandygyny, antik döwürlerde halklaryň başga halklary şular ýaly reňklerine görä atlandyrmagynyň köp duşulýandygyny, şonuň üçinem Gerodot tarapyndanam Sauromat diýlip ady tutulan sarmatlaryň adynyň hem türkmen diline esaslanýandygyny, Gerodot hem sauromatlaryň skif dilinde gepleýändikleri barada ýazandygyny [Gerodot 4-nji paragraf 117], emma muňa üns berilmändigini nygtayáar.

Sarmatlara hiç hili baglanychgynyň ýoklugyna garamazdan rus patyşasy Pýotr I döwründe "sarmatlar kim?" diýen soraga slawýanlar diýip jogap berilipdir.

XVIII asyrda slawýan, türk we nemesleriň aslynyň sarmatlardan gelýändigi hakyndaky çaklamanyň öñe sürülendigini, has soňra

skifleriň finleri, sarmatlaryň slawýanlary emele getirendigi baradaky pikiriň orta atylandygyny, XIX asyrda skiflere türki taýpalar diýip gutarnykly karara gelinendigini, has soňra ýene olaryň eýran dilli halklardan, ylaýta-da oset dilinde gepleýän halklardan diýip hasap edilendigini, emma eýran dillerini juda gowy tanaýan antik döwürdeşler bolan assiriýa, hytaý, grek we hatda pers çeşmelerinde bu pikiri tassyklaýan ýeke delile duş gelinmändigini, eger skifler, sarmatlar we alanlar osetik halklara degişli bolýan bolsa, Ýewraziýanyň çar künjüne ýaýran ýagdaýda osetik ýer atlarynyň we iň bolmanda käbir ýerlerde oset kowmunyň galyndylarynyň galmasynyň gerekdigine ünsi çeken M.Zakiýew, skifler sarmat, sarmatlar bolsa alan, hun, awar, bulgar, kuman, gypjak, oguzlardyr diýip gutarnykly netijä gelýär.

R.K.Kowalew hem şuňa ünsi çekýär: ioniyalylar, grekler, makedoniýalar, rimliler we wizantiýalylar dürli atlar bilen ýatlanylýandygyna garamazdan, şol bir dilde gürleýän halklar tarapyndan döwlet guruşlary we dowamlylyk görkezişleri ýaly, türki taýpalaryny guran döwletlerinde-de şol bir ýagdaý gaýtalanypdyr.

[Seret: "Huns" Encyclopedia of Russian History, 2004]

Türk sözi ýazuw çeşmelerinde b.e.öñki VI asyrdanam öň gelýändigi, heniz I asyryň başlarynda gadymy rimli geografiýaçy Pomponiý Mela tarapyndan Azow deňziniň demirgazygyny "Turcae" diýip atlandyrylandygy [C.Beckwith-2009 "Empires of the Silk Road"] [K.Czegledy-1983 "From east to West"] [P.Golden-1992 "Introduction to the history of the Turkic people"] bu sebitdäki taýpalaryny "Tyrcae" diýilýän "türklerdigi" milady hasaby bilen 77-nji ýylда ýazylan "History of Pliny the Elder" kitabynda-da ýazylan. Şeýle-de tatar alymy Azgar Muhamadiýew antiki eýýamda Türküstan giňişliginde sypat taýdan "döwlet" manysyny aňladýan we ýüzüne "türk" sözi ýazylan zikge pullaryň çykarylandygyny [Problems Of Linguoethnohistory of the Tatar people, Kazan 1995] ýazýar. Miladynyň II asyrynda ýaşan Ptolemeýe salgylanyp, Karpat daglarynda agathyrlaryny (Agathyrs= ağaç äri) taýpasynyň, aşakky sebitlerde bolsa ýewropaly sarmatlaryny, hätzirki

Moldawiýanyň çäklerinde ýasaýan aseslere ýanaşyk hunlaryň, Don derýasynyň boýunda sawarlaryň ýasaýandygyny ýazan Roman Kowalew b.e.öň türki taýpalaryň asla bolmandygyny orta atýan çüýruk pikirleriň düýbüniň boşdugyny subut edýär. Alym türki taýpalaryň Kawkaz-Garadeñiz steplerinde bolmagynyň, şol bir wagtyň özünde Orta Aziýada-da bolmaklarynyň hiç hili çaprazlygynyň ýokdugyny, hytaý we hindi çeşmelerinde "türkleriň ol ýerlerde juda gadymy zamanlardan bări bardyklaryny" ýazandyklary barada gutarnyklý delilleri orta atýar.

Sarmatlar barada aýdylanda "sarmatizm" barada-da durup geçmek gerek. XVIII asyrda ýuze çykan sarmatizm düşünjesini orta atan polýaklar özleriniň aslynyň skandinaw halklaryna däl-de sarmatlara birikýändigine, sarmatlaryňam slawýan we fin-ugor halklaryndan emele gelendigine ynanýardylar.

Hätzirki wagtda polşalylaryň ata taýdan genetiki gurluşy seljerilip görüldi. Olaryň 70 göterimi Altaý-Sibir (R1) ata-geni, 3 göterimi Ural-Sibir Ural-Sibir (N) ata-geni we 17-18 göterimi (I) skandinaw ata-geni göterýär. Olarda asly eýranly günorta osetinleriň (G2) ata-genine asla gabat gelinmedi.

Hasan Mamaý "Alans in Pyrenees" makalasynda ruslaryň Demirgazyk Osetiýa diýip atlandyrýan Digoriýasynyň aslynda toksi-tokar-düger bolan türki sözünüň adygeý dilinde aýdylyşydgyny, orta asyrlaryň başlangyç döwründe ol ýerleriň as taýpalaryndan bolan alan-asesleriň ýerleşen ýurdudygyny ýazýar.

Khazaria.com internet saýtynda paýlaşylan "Major studies of Ossetians" atly makalada hem günorta we demirgazyk osetinleriň Y-DNA taýdan özara tapawutlarynyň bardygyna, özem demirgazyk osetinleriň hazarlara we gypjaklara has meñzeýändigine, günorta osetinleriň bolsa günorta kawkaz halklaryna meñzeýändigine ünsi çekilýär.

Halit ÝAŞARKURT.

Terjime eden: Has TÜRMEN. Taryhy makalalar